

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

GÜNEY-DOĞU AVRUPA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

12

1982 - 1998

Prof. Dr. Cengiz Orhonlu Hatıra Sayısı

İSTANBUL 1998

**FRANSIZ DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİNİN
RAPORLARINA DAYANAN
TÜRK - MAKEDON İLİŞKİLERİ**

Margarita PEŞEVSKA*

Ticarî ilişkiler ve Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu ve Makedonya'ya olan ilgileri, ticarî anlaşmaları gerçekleştirecek diplomasi temsilciliklerinin erken kurulmasını gerektirmiştir. Bu amaçla, Avrupa'nın daha büyük devletlerinin konsoloslukları açılmıştı. Fransa, Selanik'te konsolosluk açan ilk Avrupa devletidir. Fransa, Türkiye ve Makedonya'nın iç işlerini tanımak şekillerinden birinin de İmparatorluk topraklarında konsolosluk ağı kurmak olduğunu erken teşhis etmiş¹.

Fransa, 1688 yılında Selanik'te konsolosluk açmış². Mason'a göre İngiltere 1722 yılında Selanik'te konsolosluk açmış. Demek ki Fransa daha önce Türkiye'nin imtiyâzlarından yararlanmaya başlamış³.

Osmanlı İmparatorluğu gittikçe Fransa resmî çevrelerinin ilgi odağı oluyormuş. Fransa ve Türkiye arasındaki diplomasi yazışmalarında bu sorular ele alınmıştır. 1537 yılına ait belgelere göre Fransa elçisi Üsküp'ü ziyaret ederek burada ve diğer Makedonya şehirlerindeki Türk askerinin sayısı hakkında bilgiler vermiştir. 1551 yılından bir yazışmada da Batının Doğuya olan etkinlikleri hakkında ilginç veriler buluyoruz.

Konsolosların görevi, Türkiye ile Makedonya ticaretini genişletmekmiş. Bu görevleri, 1681 yılı Denizcilik iradesi ve 1778 yılı ediktinde olduğu gibi, 18 Mayıs 1836 tarihli kanuna dayanan Fransız konsolosluk denetiminden de

* Prof. Dr., Üsküp Kiril ve Metodiy Üniversitesi

1 A. de la Jonquier, *Historie de l'Empire Ottoman Depuis Les Origines Jusqu'au Traité de Berlin*, Paris 1897, ss.329 - 330.

2 H. Svoronos, *Le Commerce de Salonique au XVIIIème Siècle*, Paris 1956. Bazı diğer tarihçiler, Selanik Konsolosluğu'nun kuruluş yılı olarak 1685 yılını saymaktadırlar. Oysa Svoronos, Fransız arşivlerinde henüz ilân edilmemiş belgelere göre, Selanik Konsolosluğunun 1680'de kurulduğu görüşündedir.

3 P. Masson, *Historie du Commerce Français Dans Le Levant*, Paris 1896, s. 44.

kaynaklanıyormuş. Vatandaşlık konusunda, “konsoloslar, Fransa uyrukluların arasında bütün süreçleri inceliyorlarmış”⁴.

Osmanlı İmparatorluğu’nda konsolosların durumu kapitülasyonlarda da görülür. Burada belirtildiği gibi konsoloslara karşı duruşma açıldığında onlar tutuklanamaz, evleri de mühürlenemezmiş. Bu durum, İmparatorluk Saray Yönetimi önünde görüşülmekteymiş⁵.

1740 yılındaki kapitülasyonda denildiği gibi konsoloslar bütün uluslararası hukuk öncülüklerine sahipmişler⁶.

4 Şubat 1863 yılındaki kapitülasyonda belirtildiği gibi Doğu’daki konsoloslar, siyasi misyon yapıyorlar, bölgesel öncülükleri üzerine çalışmıyorlar⁷.

Konsolosluk hakkının bu diplomatik karakteri, hakların sözde korunması gayesiyle, ciddi suistimallere yol açmıştır⁸. Konsolosların görevi, hükümetlerine, Makedonya’daki durumları ve Türk yönetiminin Makedon halkıyla olan temaslarını tanıtmaktı. Fransa diplomasi raporlarında, bu bölge konusunda Fransa’nın çıkarları hakkında birçok detay buluyoruz. Konsolosların çalışmaları yalnız ticaret alanında olmayıp, İmparatorluk devlet düzenini detaylı anlamak, mali durumu ve iktisadiyi tanımaktı. Raporlarında memnuniyetsizlikler, Doğu’daki misyonerler ve onların eylemleri yer almıştır. Bu cümleden, konsolosları, Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Makedonya’da olan biten her şey ilgilendiriyormuş.

Selanik konsolosu çok etkinmiş. Kendisi bu bölgede Fransa’nın ticarî değiş-tokuşunu olduğu gibi Selanik limanı ile İmparatorluğun diğer limanları arasında iletişimi uyumlaştırmaktaymış. Selanik konsolosluğu Makedonya’daki siyasi olayları da takip ediyormuş. 1700 ile 1715 yılları arasında Selanik limanına 153 Fransız gemisi yanaşmış. Aynı dönemde Selanik’te, değişik ticaretle uğraşan Fransız firmalarının 31 temsilcisi bulunuyormuş.

Selanik konsolosluğunun yoğun işi dolayısıyla başka şehirlerde de konsoloslukların açılması ihtiyacı duyulmuş. 1700 yılında Fransa, Kavala’da bir diplomatik temsilcilik açmış⁹. 1703-1710 yılları arasında, ilk konsolosların

4 A. K. Ljudskanov, *Kapitulaciite, -Periodiceski Špisanie Na Bilgarskoto Knizevno Druzestvo v Sredec, IV-XIII, 1885, s. 142.*

5 göst. yer.

6 göst. yer.

7 göst. yer.

8 aynı eser, I, s. 74.

9 H. Svoronos, *Salonique et Cavalla (1686-1792)*, Paris 1954, s. 6.

raporlarına göre bu limana 51 Fransız gemisi gelmiş¹⁰. Kavala'daki Fransız konsolosunun 1771 yılındaki raporuna göre Kavala'da, başlangıçta iyi çalışan, fakat daha sonraları kapatılan bir Fransa ticaret temsilciliği açılmış¹¹. 1718 yılında Odrin'de de Fransa şirketlerinin temsilciliği varmış. Bu temsilcilik, Enos ve Rodos ile Meriç nehri aşırı Marsilya'dan Fransa malını Odrin'e getiriyormuş. Daha sonraları, Selanik konsolosluğu ve Serez ile Volo konsolosluklarına bağlı olan Manastır konsolosluğu da açılmış. Buna ilişkin bazı bilgilerimiz var. Couzinery'nin belirttiğine göre: "Bu konsolosluğa (Serez konsolosluğu kast ediliyor) gelişim sırasında Serez pazarıyla ilişkilerimizin önemini ve Fransa ile ticareti kolaylaştırmak amacıyla İsmail Bey ile dostluk kurma gerekliliğini anladım."¹²

Bu konsolosluklar arasında, Manastır konsolosluğu önemli rol oynamıştır. 30 Mayıs 1854 yılında açılmıştır. İlk konsolos olarak İstanbul doğumlu Adolf Fler tayin edilmişti. Daimî diplomatik temsilcilik kurmak gayesiyle bir müddet Manastır'da kalmış, Makedon halkıyla temasta bulunmuştur. Manastır'dan yolladığı dört rapordan ilki 25 Temmuz 1854 tarihini taşıyormuş. İkinci rapor kaybolmuştur. Üçüncü ve dördüncüsü 5 ve 14 Ağustos 1854 tarihlerinde yollanmış. Bu raporlar, dar bir dönemi kapsadığına rağmen, bu dönemdeki Türkiye-Makedonya ilişkileri konusunda büyük önem taşımaktadırlar. Bu raporlarda, Manastır'daki Fransa diplomasi temsilcilerinin ilerideki çalışmaları hakkında talimatlar veriliyor. Adolf Fler'e göre, Manastır'a geldiğinde burada İngiliz ve Avusturya temsilcilikleri varmış¹³. Raporlarında Manastır'ı tasvir etmiş ve ahalinin ağır durumunu tespit etmiş.

Manastır'da bulunan ikinci konsolos B. de Biga, raporlarında, Manastır vilâyetindeki duruma, Balkanlarda ve Makedonya'da Rus politikasına, Batı ülkelerine karşı Türkiye'nin tutumuna ve Lazaristlerin Manastır'da okul ve

¹⁰ Svoronos, *aynı eser*, aynı yer; Masson, *a. g. e.*, ss. 433-434

¹¹ P. Masson, *a. g. e.*, ss. 436-7; bk. M.E. Couzinery, *Voyage Dans La Macedoine, Des Recherches Sur l'Histoire et la Geographie et Les Antiquites De Ce Pays*, II, Paris 1831, s. 61.

¹² Couzinery, II., s. 11.

¹³ Avusturya ve İngiltere 1852 yılında Makedonya bölgesinin Manastır adlı şehrinde kendi temsilciliklerini kurdu. İlk İngiliz konsolos Langworth idi. O'nu 1855 Mayıs'ında, Fransız konsolos B. de Biga'nın bir raporuna göre, İngiliz konsolos Hughes takip etmiş. Ancak 1856 başında Langworth yeniden İngiltere Büyükelçiliği başına gelmiş, çünkü O'nu Türk hükümeti çok sayıyormuş. Fransız konsolos Fier, Manastır'a ilk Avusturya konsolos olarak Westermayer'in geldiğinden söz etmektedir. Bu iki konsolosluğun varlığı, Fransız konsolosluğunun kuruluşu esnasında 21 saygı topun ateşini engellemiş (bk. N. Sotirovski, "İzvestaji Francuskih Konzula u Bitolju o Jugozapadnoj Makedoniji u Doba Krimskog Rata", *JIC* 4, 1969.

kilise açma girişimine yer vermiştir. Manastır, Ohri, Köprülü gibi Makedonya'nın diğer şehirleri hakkında da bilgi vermiştir. Konsolos Biga'nın yerine Pol Grimbald geçmiş.

Böylece, Makedonya'nın en önemli şehirleri, Avrupalıların Türkiye'deki diplomatik temsilcilikleriyle kapsanmış. Diplomatlar, ülkelerinin politikasını temsil ediyormuşlar. Makedonya'daki durumu ve Türkiye yönetimiyle Makedonya ilişkilerini incelikle yansıtan raporların büyük sayısı bunu kanıtlamaktadır.

İktisat, özellikle Türkiye ve Fransa arasında ihracat ve ithalat ticareti ve Türkiye'nin Makedonya ürünlerine olan ilgisini belirten raporlar ilginçtir. Diplomatlar, Makedonya'daki siyasî durum konusunda Fransa hükümetinden talimatlar almışlar.

Türkiye Makedonya ilişkilerinde çeşitli görüşlere ulaşmak amacıyla, diplomatlardan, Fransa'nın siyasî ve ekonomi durumunu güçlendirmek çabalarında bulunmaları aranmaktaymış. Komşu ülkelerin ilişkileri, onların Makedonya bölgesinde propagandaları ve bu bölgede yabancı etkilere karşı Türkiye yönetiminin tutumunu yakından izlemekteymişler.

1830 yılından beri Osmanlı İmparatorluğu, kapitülasyonlar ve karma komisyonlara karşı protesto göstermiş. 1852 yılında ise yabancı konsolosluklara karşı tepki gösterilmiş. Bu protestolar, Paris Kongresi'nde belirginleşmiş. Bu kongrenin 24. oturumunda, ülkede yabancılara sunulan imtiyazlar dolayısıyla Türkiye'nin memnuniyetsizliği belirtilmişti.

Türkiye temsilcisinin söylediğine göre, önceki anlaşmaların sonucu olarak dış ticaret değiş-tokuşunda güçlükler varmış. Türkiye temsilcisi, diğerleri arasında şunları söylemiş: "Kapitülasyonların Avrupalı'lara verdiği öncelikle, yabancı konsoloslar kendi vatandaşlarını koruyarak, bununla yerel administrasyon ve adaletin çalışmasını sınırlı bir duruma getirmişler ve gerçekte devlet içinde bir çok devlet yaratılmıştır."¹⁵

Fransız diplomasisi, Doğu bunalımı döneminde özellikle etkinliğini sürdürmüştü. San Ştefan Antlaşması ve Berlin Kongresi'nde bu etkinlik daha da yoğunlaşmış.

Fransa'nın dünya sahnesindeki durumu, Fransa-Prusya savaşının başarısızlığı yüzünden sarsılmış olmasına rağmen, Fransa bu soruna etkin bir biçimde katılmaya kuvvet bulabilmiş.

Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi A. Fruie, Fransa Dışişleri bakanı V. Vadington'a yolladığı bildiriye şunları yazmış: "Tesalya, Makedonya ve Epir... Onlara hizmet edecek ve kendi isteklerine göre çalışmalarını yürütecek

¹⁵ Ljudskanov, *a. g. e.*, s. 28.

administrasyon, adliye, vergi sistemi ve vergi tahsilâtçıları, doğal zenginliklerinden yararlanmayı, onlara güven sağlayacak ve ilerlemeyi geliştirecek bir yönetim arıyorlar.”¹⁶

Fransız Diplomasisi, özellikle San Stefan barış anlaşmasının imzalanması ve “Büyük Bulgaristan”ın kurulmasından büyük sıkıntı duydu. Çünkü bu dönemde, Fransa, büyük ekonomik imtiyaz gördüğü Osmanlı İmparatorluğunun süregelen durumunu korumaya çalışmaktaymış. San Stefan anlaşmasına varıldığında Fransa, diğer Avrupa ülkeleriyle, onun iptal edilmesine çalışmış. Fransız konsoloslarının raporlarında, genellikle Makedonya’daki siyasî durum ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Rus-Türk savaşının sonuçları ele alınmış. Fransa’nın Selanik konsolosu da Makedonya ve komşu bölgelerdeki siyasî durumu anlatan raporlar göndermiş.

Berlin Kongresi düzenlenmeden evvel, Fransa temsilcisi Vadington, 7 Temmuz 1878 yılında şunları söylemiş: “Fransa Kongre’ye ilgisiz gitmeyecek... fakat oraya, her açgözlülüğe müsaade etmeyecek bir otoriteyle gidecek. Oraya, tarafsızlığı korumak isteği ve genel hukuk duygusuyla gidecek.”¹⁷

Kongre esnasında Bismarck, Türk delegesine karşı hor davranmış ve Türkiye’nin akibeti konusunda umursamaz olduğunu belirtmiş. İngiltere temsilcisi ise öngörülenlere göre işler yürütülürse, Kongreyi terk edeceği tehdidinde bulunmuş. Vadington ve diğer Fransız delegeleri, gerektiği gibi Fransa’nın çıkarlarını temsil etmişler, Bismarck’ın, tutumlarından vazgeçmesini istemesine rağmen düşüncelerini değiştirmemişler.

Fransa için kongre, temel çıkarları ve dıştaki amaçları bakımından başarılı sonuçlandı. Kongrede, Osmanlı İmparatorluğu parçalanmadı. Bununla, Doğu’da Fransa politikasının temel amaçları gerçekleşti “İmparatorluk bütünlüğünün korunması”.

Ünlü Fransız yazar René Pinon şunları yazmış: “Türkiye’nin toprak bütünlüğünün korunması siyaseti hiçbir doktrinden esinlenmemiştir, onun kaynağı iktisadî gereksinmedir.”¹⁸

Berlin Kongresi’nden sonra da Fransız diplomasisi etkinmiş. Onları genellikle Makedonya’daki durum, komşuların tutumu, propagandalar, ayaklanma hareketleri ve iktisadî dalgalanmalar ilgilendiriyormuş.

¹⁶ *Francuski Documenti Za Istorijeta Na Makedonskiot Narod*, (neşr. A. Lainovic - I. Katardjiev - L. Gerasimov), Seri: XVI, cild: I (1878-79), Üsküp 1969, s. 25.

¹⁷ C. Popov, *Francuska i Srbija*, Beograd 1974, s. 399.

¹⁸ René Pinon, *L’Europe et l’Empire Ottoman, Les Aspects Actuels de La Question d’Orient*, Paris 1909, s. 361.

Konsoloslar, Fransa himayesinde olan ve Katolik propagandasını ve Fransızca'yı Makedonya'da yaygın Lazaristlerin eylemlerine raporlarında özel yer vermişler. Türkiye'deki Fransız Katolik propagandası daha ilk kapitülasyon döneminde başlamıştı. Bu propaganda, dinî unsurlara dayanmaktaymış. Berlin Kongresi'nden sonra, Fransa, Katolik propagandasını yaymakta güçlüklerle karşılaşmış. Bu güçlükleri, Fransa'yı bir kenara atarak, Katolik propagandasını bizzat yaymak ve bunu kendi denetimi altına almak isteyen İtalya ve Avusturya-Macaristan yaratmışlar.

Fransa diplomasi temsilcilerinin raporlarında, Makedon halkının Lazaristler'e katılma isteğinin çok büyük olduğu görülüyor. Selanik konsolosu, St. Mari 22 Ekim 1887 tarihli mektubunda, Makedonya'nın birçok yerinde, misyoner merkezlerinin açılmasıyla ilgili Fransa'nın ilgisini sergilemiştir. Bay Bonetti, Katolik kilisesi birliğine geçiş olanaklarını araştırmakla görevlendirilmişti¹⁹.

Fransa Dışişleri bakanının 31 Ekim 1887 tarihli bir mektubunda, Selanik konsolosuna, Kavala'da Lazarist misyonun açılması için 300 franklık bir miktar belirtilmişti²⁰. Ayrıca, Makedonya'da Katolik mezhebinin yayılması için 500 Frank ayrılmıştı.

Fransa'nın, Osmanlı İmparatorluğu ve Makedonya'nın durumuyla ilgilenmesi 20. yüzyılın başlangıcında artmıştı. Bu ilgiyi, Makedonya hakkında diplomatik raporları içeren "*Makedon İşleri İçin Sarı Kitap*" başlıklı kitabın yayınlanması gösteriyor. Marki Monteneblo, Kont dö Vovino, Konstant, Steg, Babst ve diğerlerinin raporlarında, devrimsel çalkantılar döneminde Makedonya ve Türkiye'deki durum, detaylı bir biçimde tasvir edilmiştir. Bu raporlarda, Fransa hükümetine, diğer Avrupa ülkeleriyle birleşerek bütünlüğünü korumak amacıyla Türkiye'de reformlar yapmaları tavsiye ediliyor. Makedonya'nın durumu, Fransa Parlamentosu'nda da görüşülmüştür. Bir grup milletvekili, Türkiye'de reformlar yapmak hamlesinde bulunan hükümeti desteklemişlerdir.

Fransa Dışişleri bakanı Delkase övünerek, kamuoyuna, kendi ülkesinin reformlar yapma girişiminde öncü olduğunu açıklamış.

Fransa ve Fransa diplomasisinin Türkiye'ye ilgisi 1903 yılından sonra da azalmamış. Fransa, reform çalışmalarına etkin biçimde katılmış. Büyük güçler, Türkiye'ye malî reform getirmeyi başarmışlar.

¹⁹ Archives de Ministère Des Affaires Etrangères de France, Correspondance Politiques de Consulat de Salonique, cild: IX (1887-1889), Raport du 4 Octobre 1887, (Makedonya Millî Arşivi, mikro film 97'den alınmıştır).

²⁰ aynı kaynak, 27 Nisan 1887 tarihli Rapor.

Yukarıda belirtilenlerden anlaşılacağı gibi Fransa diplomasi temsilcilerinin raporlarında, Makedonya'daki durum, Makedon sorunu ve Türk yönetimiyle değişik dönemlerdeki değişik ilişkiler ele alınmıştır.

Fakat Fransa'nın, Balkanlar ve Doğu'ya olan siyasetinde ortak bir nokta var: Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük yatırımlar yapmış olduğundan ve buralarda büyük derecede imtiyaz gördüğünden, İmparatorluğun hüküm sürdüğü dönemde, O'nun toprak bütünlüğünü ve ekonomi ile siyasî alandaki anlaşmaları korumaya ve saygılamaya özen göstermiştir.

Fakat, yukarıda belirtilenlere rağmen Fransa, çok defa, Doğu'daki durumun doğru çözümlenmesine ilgi gösteriyormuş.